

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Серія "Наукові видання Ніжинської вищої школи"

НАУКОВІ ЗАПИЄКИ

Психолого-педагогічні науки

№ 3, 2012

**Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України**

**Ніжинський
державний університет
імені Миколи Гоголя**

Наукові записки

**Психолого-педагогічні
науки**

№ 3

Ніжин – 2012

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Редакційна колегія:

Головний редактор: Коваленко Євгенія Іванівна, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Заступник головного редактора: Ростовський Олександр Якович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музичної педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Відповідальний секретар: Новгородська Юлія Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Члени редколегії: Бондаренко Юрій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики української мови і літератури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Бурда Михайло Іванович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний вчений секретар НАПН України, заступник директора Інституту педагогіки НАПН України;

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики навчання й управління навчальним закладом Національного університету природокористування та біоресурсів України;

Конончук Антоніна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, декан факультету психології і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Криловець Микола Григорович, доктор педагогічних наук, професор кафедри географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Лукашова Ніна Іванівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри хімії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Максименко Сергій Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України;

Папуча Микола Васильович, кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і практичної психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Пихтіна Ніна Порфирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Плахотнік Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Пуховська Людмила Прокопівна, доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; професор кафедри філософії і освіти дорослих ДВНЗ "Університет менеджменту освіти" НАПН України;

Тезікова Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, декан факультету іноземних мов Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Чепелева Наталія Василівна, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України;

Щотка Оксана Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Постановою ВАК України збірник включено до переліку наукових видань, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з педагогіки (Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 3. – С. 4).

Рекомендовано до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
Протокол № 3 від 25.10.12 р.

Н 34 Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 3. – 203 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію Державного засобу масової інформації
КВ № 17181-59513 від 12.10.2010 р.

Адреса видавництва:

вул. Воздвиженська, 3/4, м. Ніжин, Чернігівська обл.,
Україна, 16600.
Тел.: (04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru

Верстка та макетування – Приходько Н. О.
Літературний редактор – Конівненко А. М.
Коректор – Конівненко А. М.

Підписано до друку 6.02.2013 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення № 32

Формат А4
Обл.-вид. арк. 27,54
Ум.-друк. арк. 23,71

Папір офсетний
Тираж 100 пр.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.

НДУ імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4

© Є. І. Коваленко, головний редактор, 2012
© Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2012

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Науковий журнал ○ Рік відновлення видання – 1996

Психолого-педагогічні науки, № 3, 2012 рік

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Акіншева І.П. Трактуння поняття політичної соціалізації в сучасній педагогічній науці.....	7
Горбачова О.Ю. Дослідження взаємозв'язку індивідуальних психологічних особливостей та ціннісних орієнтацій дошкільника.....	10
Горбунова В.В. Методологічні орієнтири проблеми командотворення в межах ціннісно-рольової парадигми.....	14
Даценко Т.О. Інформаційно-комунікативні технології в дошкільній освіті: перспективи та ризики впровадження.....	18
Кононко О.Л. Ціннісне самоставлення як складова компетентності фахівця соціально-педагогічного профілю.....	21
Локарева Г.В., Філь О.В. Професійне спілкування соціального педагога: сутність, принципи, проблеми підготовки.....	25
Пихтіна Н.П. Професійна підготовка фахівців дошкільної освіти до попередження негативних проявів у поведінці дітей як психолого-педагогічна проблема.....	29
Потапчук Т.В. Українська культура в умовах зростання національно-культурної ідентичності особистості.....	34
Рень Л.В. До питання про науково-теоретичне обґрунтування створення та функціонування центру профілактики при вищому навчальному закладі.....	38
Трухан М.А. Дослідження професійних конфліктів фахівців соціальної сфери як педагогічна проблема.....	41
Тюльпа Т.М. Соціокультурне середовище вищого педагогічного навчального закладу як умова успішної соціалізації студентської молоді.....	45
Хмелюк Я.В. Структура творчої індивідуальності.....	49
Швед М.С. Тенденції підготовки соціальних педагогів в антропологічному вимірі.....	53
Шулигіна Р.А. Обдаровані діти в освітньому просторі сучасного навчального закладу.....	56

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Антипець В.П. Особливості навчання письма дітей дошкільного віку.....	61
Васюк О.В., Герасимнюк С.О. Теоретико-методичні аспекти оволодіння студентами курсу "Архітектурне проектування".....	66
Веретенко Т.Г. Вплив інтеграційних освітніх процесів на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.....	70
Ветрова О.Д. Сучасні методи і форми роботи з обдарованими дітьми.....	73
Габашвілі Н. Мотивація та роль учителя в її підвищенні.....	76
Голота Н.М. Концептуальні підходи до впровадження оновленого базового компонента дошкільної освіти у практику роботи ДНЗ.....	79

Каціашвілі Е. Відеоматеріали як ресурс при вивченні культури.....	83
Мельничук О.І. Виховні ситуації як засіб соціально-морального розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	85

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Вайнола Р.Х., Неїжпапа Л.С. Особливості педагогічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів на початковому етапі навчання.....	89
Волковницька Т.М., Янченко Т.В. Соціально-педагогічні умови професійного становлення майбутніх соціальних працівників у позааудиторній роботі.....	93
Глухов І.Г. Ефективність формування еколого-правової компетентності майбутнього вчителя.....	96
Гордієнко Н.В. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах університетської освіти.....	101
Зеркаліна Г.Р. Роль ділового спілкування у професійній діяльності соціального педагога	105
Ізотова А.Ю. Підготовка соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу дистантних сімей трудових мігрантів.....	109
Коваленко О.В. Педагогічні умови формування інноваційної компетентності у майбутніх організаторів дошкільної освіти.....	113
Марій М.М. Удосконалення підготовки спеціалістів соціально-педагогічної сфери засобами інноваційних технологій.....	117
Платонова О.Г. Основи професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери.....	120
Рижкова А.Ю. Формування позитивної мотивації студентів економічних спеціальностей до інтенсифікації навчання (в умовах кредитно-модульної системи)	123
Степаненко Л.М. Наукові засади професійної підготовки студентів-психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами.....	128
Шанскова Т.І. Модель професійної підготовки соціальних педагогів в умовах здобуття другої вищої освіти.....	133
Яблочников С.Л. Аспекти професійної підготовки у ВНЗ фахівців економічного профілю.....	136
Якименко О.Г. Шляхи до підготовки висококваліфікованих фахівців лісового господарства.....	140
Ярошко М.М. Позааудиторна діяльність як чинник підвищення якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками.....	144

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Большакова І.О. Підготовка вчителя початкової школи до інтегрованого навчання молодших школярів в Україні (кін. XX – поч. XXI ст.).....	147
Довбня С.О. Тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (др. пол. XX ст. – поч. XXI ст.).....	150
Кандиба М.Б. Зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників у контексті соціально-медичного спрямування	154
Коляда Н.М. Становлення та розвиток системи підготовки організаторів дитячого руху в Україні (1922–1936 рр.).....	159
Кресан Т.Д. Особливості підготовки бакалаврів дошкільної освіти у США.....	163
Меленець Л.І. Курсова та семінарська перепідготовка працівників сільських дошкільних закладів у др. пол. XX ст.....	167
Новгородська Ю.Г. Стан дослідження проблеми професійної підготовки менеджерів дошкільної освіти в педагогічній науці.....	172
Новгородський Р.Г. Ідеї соціалізації особистості в контексті педагогічної спадщини Януша Корчака.....	176
Петрученя Г.Г. Умови та чинники формування гендерної культури радянської студентської молоді у 60–80-ті рр. XX ст.: історично-педагогічний аспект.....	180
Томашевська-Прядун С.О. Формування основи етнонаціональних і виховних традицій японської нації (III–XVIII ст.).....	186
Устименко-Косоріч О.А. Сучасні тенденції розвитку баянно-акордеонної освіти Сербії.....	189
Щука Г.П. Розвиток напряму підготовки “туризм”: досвід російської федерації.....	193
Левдер А.І. Історія української освіти та школи як один із напрямів наукових досліджень І.П.Крип'якевича.....	198

УДК 373.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОБНОВЛЕНОГО БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРАКТИКУ РОБОТИ ДНЗ

Голота Н.М.

У статті розкриваються сучасні наукові психолого-педагогічні підходи до формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку як необхідної умови розвитку компетентної особистості дитини відповідно до Базового компонента дошкільної освіти.

Ключові слова: просторові уявлення, просторово-часові уявлення, орієнтування у просторі, ключові компетенції дитини.

В статье раскрываются современные научные психолого-педагогические подходы к формированию пространственных представлений у детей дошкольного возраста как необходимого условия развития компетентной личности соответственно Базовому компоненту дошкольного образования.

Ключевые слова: пространственные представления, пространственно-временные представления, ориентировка в пространстве, ключевые компетенции ребенка.

The author of the article sets forth modern psychological and pedagogical approaches to the formation of pre-school age children's spatial representations as an essential condition for the development of the competent personality according to the Basic component of preschool education.

Key words: spatial representation, spatial and temporal representations, orientation in space, child's basic competences.

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується рядом особливостей, зумовлених посиленням спрямованості освітнього процесу на особистісний розвиток, на самовизначення і самоактуалізацію. Сьогоднішнім суспільством дитинство сприймається як самобутній, унікальний період у житті особистості (В.Андрущенко, Л.Артемова, І.Бех, А.Богуш, В.Бондар, Г.Беленька, Н.Гавриш, О.Кононко, В.Кудрявцев, І.Рогальська, Є.Субботський та ін.). Вивчаючи дитинство з різних точок зору, вчені звернули увагу на проблему пізнання дитиною простору, взаємодію з ним та особливості її просторових самовідчуттів. Сучасна дитина дошкільного віку існує в потужному інформаційному середовищі. Передумови оволодіння засобами сприймання різноманітної інформації, її творчого опрацювання закладаються в процесі розвитку орієнтування в навколишньому. Пізнаючи різні предмети, маніпулюючи ними в процесі діяльності, використовуючи їх у різних видах діяльності, зокрема в грі, досліджуючи їхні характеристики, дитина створює власний простір життєдіяльності. Новітні дослідження у галузі психології засвідчують, що пізнаючи, контролюючи і перетво-

рюючи предметно-просторове середовище, людина реалізує свої індивідуальні здібності, стверджує себе як суб'єкт діяльності (М.Семаго, Н.Семаго, М.Безруких та ін.). Уміння орієнтуватися в оточуючій дійсності, виокремлювати і засвоювати найбільш суттєві моменти дійсності є необхідною умовою оволодіння різними видами діяльності.

Постановка проблеми. Вищевказане свідчить, що одним з пріоритетних напрямів роботи ДНЗ має стати цілеспрямований розвиток просторових уявлень дітей дошкільного віку як базової основи для розвитку інтелектуальної, соціальної та інших сфер особистості дитини.

Проблема орієнтації у просторі надзвичайно різнопланова і має універсальне значення для всіх сфер діяльності людини, пронизуючи різні сторони її взаємодії з дійсністю.

Аналіз досліджень з проблеми. У численних філософських, психолого-педагогічних дослідженнях розкривається виключна роль засвоєння предметного і соціального простору у побудові дитиною цілісної картини світу й усвідомлення свого місця у ній. Орієнтування дитини у просторі справляє вплив на розвиток її самосвідомості і, таким

чином, є складовою процесу соціалізації. Відтак гармонійний розвиток дитини неможливий без її здатності безпосереднього сприйняття простору.

Дослідженню формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку присвячені праці таких авторів, як Л.Венгер, Б.Ананьєв, М.Вовчик-Блакитна, О.Іншакова, Г.Люблінська, А.Лурія, Л.Парамонова, Н.Яришева, М.Є.Веракса та ін. Дослідження останніх років (А.Семенович, С.Умрихін, Б.Архіпов та ін.) свідчать, що розвиток просторового орієнтування і просторово-часових уявлень в онтогенезі покладений в основі як пізнавального, так і емоційного життя дитини. Ці положення є концептуальними у визначенні змісту і специфіки роботи з дітьми дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу. Незважаючи на те, що більшість авторів відносять просторові уявлення до базису, над яким надбудовуються вся сукупність вищих психічних процесів, розвиток яких сприяє швидкому опануванню письма, лічби, читання, у практиці дошкільної освіти формування просторових уявлень традиційно пов'язують із формуванням елементарних математичних уявлень, залишаючи поза увагою те, що уявлення про властивості різних предметів, їх місцезнаходження, взаємозв'язки між предметами і явищами формуються в процесі різних видів діяльності. Важливо, щоб засвоєння просторових уявлень дитини відбувалося у звичайному реальному житті, щоб дитина усвідомлювала, що ці уявлення допомагають пізнати і зрозуміти світ. Власне, уявлення дають можливість словам не відірватися від світу конкретних предметів та явищ. Слова, які позначають властивості предметів, співвідносяться в свідомості дитини з образами цих властивостей. Тобто дитина не тільки чує слово, але й уявляє названу властивість. Пізнання дійсності в цьому разі не буде формальним, відірваним від життя. В системі слів дитина бачить життя, конкретні предмети, їхні властивості.

О.Запорожець, О.Усова, Л.Венгер, Б.Ананьєв, М.Поддьяков, Г.Люблінська та ін. дослідники підкреслювали, що без урахування особливостей формування орієнтовно-пошукової діяльності дітей, спрямованої на виявлення просторових і часових відношень, не можна побудувати наукову систему навчання дітей дошкільного віку.

Різні аспекти проблеми формування просторових уявлень і орієнтування у просторі вивчалися психологами (Б.Ананьєв, Л.Венгер, П.Гальперін, О.Дьяченко, О.Леонтьєв, Г.Люблінська, С.Рубінштейн, Н.Побірченко, М.Веракса та ін.), а саме: особливості уявлень дітей про час і простір, генезис їх розвитку, особливості сприйняття часу і простору, психологічні функції, що зумовлюють сприйняття часу і простору, орієнтування у часі і просторі, роль сенсорного досвіду у сприйнятті простору.

Педагогічні дослідження (Ф.Блехер, Т.Єрофєєва, Г.Леушина, Т.Мусейібова, З.Михайлова, Б.Нікітін, М.Поддьяков, О.Фунтікова, І.Пашиліте, В.Новікова, Т.Ріхтерман, А.Смоленцева, Т.Тарунтаєва, О.Гармаш та ін.) проводилися за напрямками: формування системи уявлень про час і простір, роль дидактичних ігор, занять, моделей у формуванні просторово-часових відношень, взаємозалежність мовленнєвої активності дитини і розуміння просторово-часових категорій, взаємозв'язок просторових уявлень з

особливостями сприйняття і зображень перспективних будов на площині, особливості пізнання часу і простору через літературні зразки і твори мистецтва, дидактичні умови формування просторових уявлень в учнів початкової школи, педагогічні умови дошкільних закладів, що забезпечують ефективне формування просторово-часових уявлень.

Разом з тим аналіз досліджень, присвячених формуванню просторових уявлень і орієнтування у просторі (Б.Ананьєв, М.Вовчик-Блакитна, Г.Люблінська, Т.Мусейібова та ін.), дозволив констатувати, що недостатня сформованість просторових уявлень на кінець дошкільного дитинства є однією з причин, що викликають труднощі у подальшому шкільному навчанні. Водночас учені відмічають, що час і простір є найбільш складними для сприйняття і розуміння їх дітьми дошкільного віку. Так, просторові розрізнення виникають дуже рано, однак є більш складним процесом, ніж розрізнення якостей предмета. У дослідженні М.Веракси встановлено, що орієнтування на зв'язок часових і просторових відношень є особливою формою орієнтувально-дослідницької діяльності, відмінної від орієнтування тільки на часові і тільки на просторові відношення і, зокрема, відмічено, що таке орієнтування без спеціального навчання складається у дошкільників протягом усього дошкільного дитинства, однак без цілеспрямованого формування не досягає високого рівня. У світлі цих даних залишається актуальною проблема розвитку у дошкільників адекватних способів сприйняття простору, повноцінних просторових уявлень і міцних навичок орієнтування у просторі; це завдання є одним із найважливіших завдань дошкільної освіти загалом, і підготовки дитини до школи, зокрема.

У психологічному словнику просторові уявлення розглядаються як уявлення про просторові і просторово-часові властивості і відношення: величину, форму, відносному розміщенні об'єктів, їх поступальному й обертальному русі. Уявлення – це образи предметів і подій, відображені у пам'яті в результаті попереднього сприйняття навколишнього світу, що виникають після його впливу на аналізатори. Завдяки образності, наочності і високої узагальненості предметів і явищ навколишнього, уявлення є перехідним ступенем до мислення.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив визначити, що зміст поняття "просторові уявлення" включає наступні аспекти:

- уявлення про форму предметів та їх розміри (А.Столяр, Г.Люблінська, З.Богуславська, С.Якобсон, В.Зінченко);

- здатність розрізняти предмети у просторі (А.Столяр);

- оцінка відстаней, взаємного розміщення предметів (Г.Леушина, Л.Венгер, Н.Фігурин, М.Денисова).

Мета статті – висвітлення концептуальних підходів до впровадження оновленого Базового компонента дошкільної освіти у світлі забезпечення повноцінного формування просторових уявлень як пріоритетної основи базової підготовки.

Пізнання навколишнього світу починається з відчуттів і сприймань. У процесі пізнання включаються всі види сприйняття: зорове, слухове, кінетичне, тактильне, смакове, а також сприймання просторових уявлень. Це дозволяє дитині різнобічно пізнавати

предмети, явища у сукупності їх властивостей і якостей. Чітке сприйняття і оцінка співвідносних якостей величини мають виключно важливе життєво-практичне і пізнавальне значення. Без спеціального налаштування зору на сприйняття кольору, форми, величини, визначення її різних просторових характеристик не може успішно формуватися правильне уявлення про предмети, а відтак утруднюються практичні дії з ними. Без чіткого уявлення величини предметів важко їх зобразити в малюванні чи використати в процесі конструктивної діяльності. Сприйняття якостей величини необхідне для засвоєння математичних понять "більше", "менше", "порівню". Просторові категорії відносять до найважливіших понятійних категорій, які відображаються у мові дитини і засвоюються нею у старшому дошкільному віці (М.Всеволодова, Є.Владимирський, Л.Федосеева та ін.). Просторові уявлення мають у житті дитини виключне значення, оскільки вони разом із сприйняттям є фундаментом для розвитку мислення, мови, уваги, пам'яті і уяви. Основними особливостями сприйняття дошкільниками часу і простору є опосередкованість, зміщення просторово-часових понять, відсутність точного мовленнєвого позначення даних категорій, узгодженості власних дій, часу і простору. Просторове орієнтування здійснюється на основі безпосереднього сприйняття простору і словесного позначення просторових категорій (місце-знаходження, віддаленість, просторові відношення між предметами). Відтак просторові уявлення є досить складною структурою психіки, що знаходить своє відображення у різних видах діяльності дитини, основою для формування всіх інших психічних процесів – мислення, письма, лічби, читання.

У зв'язку з вищевикладеним звернемося до проблеми формування "образу світу" у дошкільному дитинстві, поставлену ще О.Леонтьєвим. Серед складових образів світу, зокрема, виділяють фізичний світ, освоєння якого відбувається завдяки оволодінню дитиною прямою ходою, здійснення нею орієнтально-пізнавальної активності. Завдяки фізичним та психічним новоутворенням відбувається змістовне збагачення образу фізичного світу – простору, руху часу.

Психосоматична складова образу світу полягає в усвідомленні дитиною власної тілесності, внаслідок чого відокремлюється образ "Я" у структурі свідомості. Недаремно психологи вважають основоположним етапом у структурі формування просторових уявлень саме сприйняття малюком власного тіла, яке починається з відчуття напруження і розслаблення м'язів, відчуття від взаємодії тіла із зовнішнім простором, а також від взаємодії дитини з дорослими.

У розробленій А.Семенович структурі просторових уявлень можна виділити чотири основних рівня, до складу кожного з яких, в свою чергу, входять кілька підрівнів. У підґрунті виділення рівнів у структурі просторових уявлень покладена послідовність оволодіння дитиною просторовими уявленнями в онтогенезі. Безумовно, всі ці рівні у процесі розвитку дитини певним чином пересікаються у часі.

Перший рівень – просторові уявлення про власне тіло. В.Мухіна відмічає, що початкові уявлення про напрямки простору пов'язані зі сприйняттям дитиною

власного тіла, яке є для неї центром стосовно визначення напрямків. На першому році життя малюк оволодіває "найближчим" простором. На другому році життя слово дорослого включається у просторове орієнтування.

Другий рівень – просторові уявлення про взаємовідношення зовнішніх об'єктів і тіла. Цей рівень включає уявлення про взаємовідношення зовнішніх об'єктів і тіла, які розподіляються на: топологічні уявлення (про знаходження того чи іншого предмета), координатні уявлення (про знаходження предметів з використанням понять "вгорі" – "внизу", "з якого боку"); метричні уявлення (про знаходження того чи іншого предмета), а також уявлення про просторові взаємовідношення між двома і більше предметами, які знаходяться в навколишньому. Таким чином, малюк орієнтується у більш широкому просторі, переміщуючись і діючи з предметами. Однак, як зазначає Г.Урунтаєва, виділяючи просторові відношення у практичній діяльності, дитина їх не усвідомлює. Розвиток просторових уявлень підкорюється закону основної осі: спочатку формуються уявлення вертикалі, потім уявлення горизонталі, уявлення про праву і ліву сторони. Як відмічає Р.Лалаєва, орієнтування дітей у навколишньому просторі розвивається у певній послідовності. Спочатку положення предметів дитина визначає лише у випадку їх розміщення збоку. Вміння розрізняти праву і ліву сторони предмету, який знаходиться безпосередньо перед дитиною, розвивається у неї пізніше. Найбільш важким є визначення правої й лівої сторін у людини, яка знаходиться напроти, бо для цього дитині треба подумки уявити себе в іншому просторовому положенні. Результатом розвитку на цьому етапі стає цілісна картина світу у сприйнятті просторових взаємовідношень між об'єктами і власним тілом.

Третій рівень характеризується вербалізацією просторових уявлень. Існує певна послідовність появи у мовленні позначень топологічного плану. Засвоєння слів-позначень у більш старшому віці призводить до розуміння відносності просторових уявлень залежно від точки відліку. Поява просторових уявлень на вербальному рівні співвідноситься із законами розвитку руху в онтогенезі.

Четвертий рівень – лінгвістичні уявлення, які формуються безпосередньо як мовленнєва діяльність і які є водночас однією зі складових стиля мислення і власне когнітивного розвитку дитини. Цей рівень є найбільш складним.

Таким чином, зазначені рівні просторово-часових уявлень формуються в онтогенезі поступово, надбудовуючись один над одним. Якщо через які-небудь причини дитина не пройшла всі рівні розвитку просторових уявлень, то у неї будуть труднощі в оволодінні лічбою, читанням, письмом.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень (Н.Аксаріна, С.Козлова, М.Щелованов, Л.Олійник та ін.), методик та технологій розвивального навчання (Г.Доман, С.Лупан, Е.Томас та ін.) переконують у доцільності раннього навчання дитини. Він раннього навчання залежить якість сприймання оточуючого світу, набуття знань про властивості та якості предметів, орієнтування у просторі. Дослідники Г.Доман, С.Лупан, Л.Павлова, Е.Томас стверджували, що, починаючи з тримісячного віку, дитину можна

ознайомлювати з буквами, цифрами, іграшками та предметами за допомогою різноманітного наочного матеріалу. Рациональне навчання має будуватися на конкретних образах, які дитина безпосередньо сприймає в процесі навчання.

Сенсорний розвиток (сприйняття і просторові уявлення) дітей також є основою формування інтелектуальних і художніх здібностей людини.

В.Кудрявцев відмічав, що зміна парадигмальних установок сучасної освіти дозволяє розглядати розвиток дитини як процес її саморозвитку, де освіта є формою психічного розвитку дошкільника, а нормативи розвитку трансформуються в розумінні розвитку як норми. Відтак основні тенденції розвитку дошкільної освіти мають бути спрямовані на створення повноцінного освітнього простору, забезпечення цікавої, насиченої і безпечної діяльності, співробітництві дитини і дорослого в освітньому процесі, пріоритет комплексних завдань, які сприятимуть формуванню базових компетентностей дошкільників в освоєнні ними навколишнього і привласненні культури.

В оновленій редакції Базового компонента дошкільної освіти відмічено, що дошкільна освіта як перша самоцінна ланка має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, оснащувати дитину необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності. Серед засад нової редакції Базового компонента дошкільної освіти, зокрема, зазначені: створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей; компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки людини; формування цілісної, реалістичної картини світу; основ світогляду.

В оновленому Базовому компоненті особливу увагу приділено сенсорному розвитку дитини. Освітня лінія "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі" передбачає "формування доступних дитині дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів навколишнього світу. Показником сформованості цих уявлень є здатність дитини застосовувати здобуті

знання у практичній діяльності (ігровій, трудовій, сенсорно-пізнавальній, математичній тощо), володіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного мислення. Сенсорно-пізнавальна освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування у дітей пошуково-дослідницьких умінь, елементарних математичних уявлень, цілісної картини світу, компетентної поведінки в різних життєвих ситуаціях" [1]. Автори БКДО наголошують на необхідності включати завдання сенсорного виховання у різні види діяльності дітей, акцентуючи увагу на забезпеченні неодмінної умови успішного розумового і логіко-математичного розвитку дошкільників – застосуванні діяльнісного підходу, за якого дитина активно пізнає світ у різних видах своєї діяльності – грі, праці, спілкуванні, самостійній художній діяльності, навчанні тощо. Всі ці види мають загальну спрямованість – створити для дитини можливість набути багатий чуттєвий досвід, що є привілеєм дошкільного дитинства, уміння орієнтуватися у найрізноманітніших властивостях навколишніх предметів, виховати у неї культуру сприймання; розвинути спостережливість, уважність до довкілля, здатності емоційно відгукуватися на події та явища навколишньої дійсності.

У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі сприйняття дітьми дошкільного віку творів мистецтва і культури (В.Мухіна, Н.Дмитрієва, Е.Короткова, Б.Неменський, Б.Юсов, О.Ушакова та ін.) відмічено, що діти здатні сприймати художні образи і засоби виразності і цінність, яка в них закладена. Відмічається, що засвоюючи культурні цінності, діти, зокрема, засвоюють час і простір засобами матеріалізованих форм буття людини. Пізнаючи цінності культури і мистецтва у певних просторово-часових межах, дитина вчиться співвідносити історичну пам'ять і свою індивідуальну пам'ять, збагачує уявлення про світ як багатство зв'язків, сутностей, речей. Таким чином, просторові уявлення забезпечують успішність дитини в різних видах діяльності.

Висновки. Просторові уявлення пронизують всі сфери взаємодії дитини з дійсністю і таким чином сприяють формуванню ключових компетенцій дитини та її самоідентифікацію.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. : А. М. Богуш ; авт. кол. : А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. // Спецвипуск журналу "Вихователь-методист дошкільного закладу". – 2012. – 61 с.
2. Вовчик-Блакитная М. В. Развитие пространственного различения в дошкольном возрасте / М. В. Вовчик-Блакитная // Проблемы восприятия пространства и пространственных представлений / под ред. Б. Ф. Ломова. – М. : Известия АПН РСФСР, 1961. – 200 с.
3. Гураш Л. Ранне дитинство: специфіка, особливості / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 24.
4. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
5. Люблинская А. А. Особенности освоения пространства детьми дошкольного возраста / А. А. Люблинская // Формирование восприятия пространства и пространственных представлений у детей : сб. ст. / под ред. Б. Г. Ананьева. – М. : Известия АПН РСФСР, 1956. – Вып. 86. – 223 с.
6. Мусейибова Т. А. Развитие пространственной ориентировки у детей дошкольного возраста : автореф дисс. ... канд. пед. наук / Мусейибова Т. А. – Л., 1964. – 19 с.
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студ. вузов / В. С. Мухина. – 3-е изд., стереотип. – М. : Издат. центр "Академия", 1998. – 456 с.